

РОЗДІЛ 6 КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373:17.023.34]81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.27>

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСЕМИ *CANIS* У ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ РИМЛЯН

ETHNOCULTURAL PECULIARITY OF THE LEXEME *CANIS* IN THE PAREMIOLOGICAL HERITAGE OF THE ROMANS

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидатка філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Загайська Г.М.,

orcid.org/0000-0003-1449-0269

кандидатка філологічних наук, доцент,

доцент кафедри румунської та класичної філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню етнокультурної семантики зооніма *canis* в латинській мові. Метою розвідки є аналіз національно-культурних особливостей і конотативних значень лексеми *canis* в мовній картині світу давніх римлян. Джерельною базою слугувала вибірка латинських паремій з компонентом-зоонімом *canis* зі словників крилатих латинських висловів, збірок прислів'їв і приказок (90 афоризмів). У дослідженні зосереджено увагу на пареміях, в яких лексема актуалізує конотативне значення, відображаючи уявлення про поведінку, емоційний стан, моральні цінності чи соціальні ролі людини крізь призму тваринного світу. Такий підхід дозволив виявити національно зумовлені стереотипи, асоціації та культурні концепти, що сформувалися навколо образу собаки в мовній картині світу давніх римлян. Образний компонент зооніма *собака* в лінгвокультурі римського народу досліджено через аналіз низки когнітивних метафор. Метафоричне осмислення лексеми ґрунтується як на особливостях поведінки собаки, так і на сформованому в суспільстві ставленні до тварини. Римляни переносили зовнішність, поведінку та звички собаки в площину людського життя. Встановлено, що фауноназва *собака* в лінгвокультурі давніх римлян має антропоцентричну амбівалентну конотацію, тобто може вживатися як в негативному, так і позитивному значенні та позначати протилежні риси характеру людини. Собака в мовній свідомості римлян має здебільшого пейоративну конотацію і виступає символом агресії, злості, ворожості, егоїзму, жадібності, хитрості, нещирості, облесливості, марнослів'я, боягузтва, байдужості, невдячності тощо. Негативне ставлення до образу собаки в мовній свідомості римлян зумовлено подвійною природою собаки: з одного боку – це приручена, «своя» тварина, а з іншого – потенційно небезпечна, хижа й агресивна істота, в якій можуть прокинутися дикі інстинкти. Серед позитивних конотацій образу собаки в латинській мові виділяємо наполегливість, вірність, мудрість, досвідченість. Паремії з компонентом-зоонімом *canis* відображають тривале спостереження давніх римлян за твариною, фіксують їх типові моделі мислення, етнокультурні уявлення й соціальні оцінки.

Ключові слова: зоонім, собака, мовна картина світу, конотація, символ, лінгвокультура, зооморфна метафора, прислів'я, приказки.

The paper is devoted to the study of the ethnocultural semantics of the zoonym *canis* in Latin. The purpose of the investigation is to analyze the national cultural peculiarities and connotative meanings of the lexeme *canis* in the linguistic picture of the world of the ancient Romans. The source material was a sample of Latin paroemias with the zoonym *canis* component from the dictionaries of Latin winged words, collections of proverbs and sayings (90 aphorisms). The study focuses on the paroemias in which the lexeme actualizes the connotative meaning, reflecting the idea of human behavior, emotional state, moral values or social roles through the prism of the animal world. This approach made it possible to identify nationally determined stereotypes, associations, and cultural concepts that formed around the image of a dog in the linguistic picture of the world of the ancient Romans. The figurative component of the zoonym dog in the linguaculture of the Roman people is studied through the analysis of a series of cognitive metaphors. The metaphorical comprehension of the lexeme is based both on the peculiarities of dog behavior and on the attitude to the animal formed in society. The Romans transferred the appearance, behavior and habits of the dog to the plane of human life. It has been determined that the zoonym *dog* in the linguistic culture of the ancient Romans has an anthropocentric ambivalent connotation, that is, it can be used both in a negative and positive sense and denote opposite traits of human character. The dog in the linguistic consciousness of the Romans has mostly pejorative connotations and acts as a symbol of aggression, anger, hostility,

selfishness, greed, deceit, insincerity, flattery, vainness, cowardice, indifference, ingratitude, etc. The negative attitude to the image of the dog in the linguistic consciousness of the Romans is due to the dual nature of the dog: on the one hand, it is a tame, «own» animal, and on the other hand, it is a potentially dangerous, predatory, and aggressive creature that can awaken wild instincts. Among the positive connotations of the dog image in Latin are perseverance, loyalty, wisdom, and experience. The proverbs with the zoonym *canis* component reflect the long observation of the ancient Romans over the animal, recording their typical models of thinking, ethnocultural ideas and social assessments.

Key words: zoonym, dog, linguistic picture of the world, connotation, symbol, linguoculture, zoomorphic metaphor, proverbs, sayings.

Постановка проблеми. Репрезентація зоофери в паремійній спадщині формувалася ще в дохристиянський період, коли людина ототожнювала себе з природою, наділяла представників фауни антропоморфними рисами: звичками, моделями поведінки, емоційними та морально-етичними характеристиками. Внаслідок багатовікового досвіду в етнокультурній свідомості різних народів усталилося бачення про тварин як носіїв певних символічних значень, що зумовило посилення інтересу до вивчення образу тварин у мові як репрезентантів культурних стереотипів, ментальних уявлень і оцінок. З огляду на це вивчення паремій із зоонімами слугує цінним джерелом дослідження когнітивних і прагматичних характеристик мовної картини світу, дає змогу простежити метафоричне переосмислення образів тварин та реконструювати уявлення про них певної лінгвоспільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із пріоритетних напрямків сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення концептів тваринного світу крізь призму їх образного потенціалу в мові. Аналізу зоонімної лексики, зокрема її символічного потенціалу в лінгвокультурі на матеріалі класичних і сучасних мов, присвячено низку праць сучасних мовознавців. Особливості зооморфної метафори крізь призму латинських паремій висвітлено в розвідці Петришин М. [10], структурно-семантичні особливості давньогрецьких зооморфних метафор представлено в дослідженні Лазер-Паньків О. [7]. У лінгвоукраїністиці питання вивчення зоонімів стало предметом наукових студій Голубовської І. [2], Салати І. [11], Ужченка Д. [14] та інших. У межах нашої розвідки варто відзначити працю Добролюжи Г., спрямовану на інтерпретацію фразеологізмів Житомирщини з компонентом *собака* [3]. Аналіз національно-культурної специфіки концептів *кішка* та *собака* дозволило Сердюк О. простежити їх особливості у свідомості носіїв англійської мови [12]. Ключові образні ознаки і найпродуктивніші моделі метафоричної об'єктивації концепту DOG в англійській мові представлено в розвідці Суїма І. [13]. Виявленню етноспецифічних ознак образу собаки в давньогрецькій мові з урахуванням історико-етимологічного та куль-

турологічного аспектів присвячено дослідження Лазер-Паньків О. [6]. В останні роки помітно зростає інтерес до вивчення національної своєрідності мовних картин світу в порівняльному аспекті. Аналіз особливостей функціонування концепту *собака/Hund* в мовних картинах світу українців та німців входить до кола наукових зацікавлень Голоднової Є. [1]. Заслугує на поцінування праця Кохман-Галадій Б., спрямована на вивчення на матеріалі паремійної спадщини метафоричного вживання концепту *собака* в польській та англійській лінгвокультурах [18], розвідка Блажет З. і Блажет П., присвячена аналізу образу собаки як репрезентанта людських рис у прислів'ях і афоризмах польської мови та мов іранської мовної групи [16], стаття Васневської М. [19]. Попри активний розвиток досліджень паремій з компонентом-зоонімом *собака*, прислів'я і приказки на матеріалі латинської мови досі не стали предметом окремого аналізу. Вивчення семантики та прагматики образу собаки на матеріалі однієї з класичних мов є важливим для розуміння особливостей розвитку національного світогляду народів упродовж тисячоліть.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі національно-культурних особливостей і конотативних значень зооніма *canis* в мовній картині світу давніх римлян. Досягненню задекларованої мети сприяє розв'язання наступних завдань: узагальнення теоретичних засад дослідження зоонімів у сучасних лінгвістичних студіях; укладання реєстру латинських паремій з компонентом *canis*; аналіз конотативних значень та національно-культурної специфіки зооніма в римській лінгвокультурі. **Об'єктом** дослідження є зоонім *собака* в мовній картині світу давніх римлян, **предметом** – етнокультурна семантика лексеми *canis* на матеріалі латинських прислів'їв і приказок. Основну увагу приділено прикладам, в яких лексема актуалізує конотативне значення, відображаючи уявлення про поведінку, емоційний стан, моральні цінності чи соціальні ролі людини крізь призму тваринного світу. Такий підхід дає змогу виявити національно зумовлені стереотипи, асоціації та культурні концепти, що сформувалися навколо образу собаки в мовній картині світу давніх римлян.

Джерельною базою розвідки слугувала вибірка латинських паремій з компонентом-зоонімом *canis* (90 паремій), зафіксована словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок [5; 9; 15; 17].

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом сучасних лінгвістичних студій до антропоцентричного і лінгвокультурологічного підходів, що передбачають аналіз мови як засобу репрезентації ментальних і культурних уявлень народу. Зооніми, зокрема *собака*, є надзвичайно продуктивними носіями конотативних значень і символічних образів, що широко представлені в паремійній традиції різних мов. Фокусування уваги на вивченні емоційно-оцінного потенціалу зооніма *canis* в латинській мові дає змогу виявити як спільні універсалиї, так і національно специфічні риси його сприйняття.

Виклад матеріалу. Вживання зоонімів у прислів'ях і приказках сягає прадавніх традицій, коли людина сприймала себе як невід'ємну частину природи, персоніфікувала її та наділяла тварин рисами, притаманними людині. Тісний зв'язок людей із природою, значення тварин у їхньому житті та спостереження за поведінкою представників фауни сприяли активному використанню зоонімів для образного опису внутрішніх і зовнішніх рис людини, її менталітету та способу життя. У зв'язку з цим, як слушно зазначають Кирилюк М. і Ставчук Н., “в процесі розвитку суспільства багато тварин набули культової значущості, а слова, які їх номінують, обросли своєрідними асоціаціями й конотаціями, формуючи національний фольклор, фразеологію та паремійний фонд носіїв мови, які є найбільш стійкими пластами лексико-фразеологічного рівня й тому володіють «когнітивною пам'яттю» [4, с. 57]. Процесові символічної метафоризації, на думку Мизина Т., сприяє поширення тварини, позначеної зоонімом, частотність зіткнення з нею, у результаті чого люди накопичують інформацію про її звички, особливості поведінки та ін. [8, с.143]. Таким чином, образи тварин упродовж тисячоліть слугували для людини джерелом уявлення про себе, виконували роль кодів ментальності народу, показників його ціннісних позицій та орієнтирів. З метою декодування знань про світ доцільним є звернення власне до паремій як творчого продукту народу. У цих мовних одиницях відображається пізнання етносом реалій довкілля й відтворення практичного досвіду в різні періоди його розвитку, пам'ять поколінь про минуле. Окрім того, паремії, як і мова загалом, є репрезентантами культури народу, відображають його

життєвий уклад, традиції, звичаї, забобони, прикмети, моральні цінності тощо.

Собака – це один із перших приручених тварин, що супроводжував людину тисячі років, відігравав важливу роль у різних сферах її життя, був не лише відданим другом та охоронцем, а й допомагав людині на полюванні, захищав її від ворогів, повідомляв про небезпеку. Спостереження людей за поведінкою та звичками тварини сприяло розвитку символічних значень зооніма *собака*, виявленню системи етнічно зумовлених асоціацій і оцінок, відіграло важливу роль у формуванні концептуальної та мовної картин світу того чи того народу. У зв'язку з цим в образі собаки вербалізовано практично весь культурний код людини з найдавніших часів до сьогодення. Кожна мовна спільнота сформувала своє уявлення про ставлення людини до собаки, що зумовлено міфологічними та релігійними уявленнями, традиціями й віруваннями, пов'язаними з цією твариною та її роллю в житті суспільства, що сприяло унікальному асоціативно-образному сприйняттю зооніма в к лінгвокультурі. Таким чином, метафоричне переосмислення образу собаки стало основою для створення влучних паремій, що увійшли до скарбниці народної мудрості та слугували засобом характеристики поведінки, емоцій і фізичного стану людини.

Розглянемо етнокультурну специфіку латинських прислів'їв і приказок із зоонімом *собака*. Образ собаки є невід'ємною частиною мовної картини світу римського народу і наділений багатотою символікою, оскільки тварина була близькою до людини, а її звички та поведінка підходили для змалювання великої кількості ситуацій. Уявлення про собаку сформувалися не лише на основі емпіричних спостережень упродовж тисячоліть за твариною, а й через призму національної культури. Образ собаки в римській лінгвокультурі є амбівалентним. З одного боку, зоонім *собака* слугував символом вірності, відданості, розуму і життєвого досвіду, з іншого – йому приписували агресію, лінь і ненаситність. У результаті аналізу паремійної спадщини римського народу встановлено, що антропоморфні асоціації, пов'язані з аналізованим зоонімом мають здебільшого пейоративну конотацію.

Гавкіт, гарчання, виття і скигління собак в етнокультурі римлян інтерпретували по-різному. Унаслідок основного інстинкту тварини і на основі соціально-побутового досвіду образ собаки став причиною здебільшого його негативного сприйняття і слугував для характеристики людини, а саме: її поведінки, емоцій,

фізичного стану або для опису ситуацій, у яких діє людина. Собачий гавкіт – це не тільки спосіб самозахисту чи оборони. Часто собака гавкає без видимої причини, реагуючи на все підряд, що стало основою для метафоричного переосмислення такої поведінки тварини. У зв'язку з цим у мовній картині світу римлян звуки, які виникали при гавканні собак, викликали асоціацію з наклепом, брехнею, плітками, хвалькуватістю. У низці латинських прислів'їв брехливих людей ототожнюють з даремним бреханням собак: *Luna latrantem canem non curat* (Місяцю байдужа собака, що гавкає); *Pro quo canes latrant* (Про що гавкають собаки). Внаслідок метафоризації собака – людина зоонім асоціюють у мовній свідомості народу з людиною-брехуном.

Образ собаки в побутовій свідомості римлян асоціювався з незгідливістю, відсутністю взаєморозуміння та злагоди між людьми. Цю рису яскраво ілюструють паремії: *Duo canes, os unum* (Два собаки, а одна кістка), *Canes mordentes non facile concordant* (Собаки, що кусаються, не легко порозуміються), *Non una geminos educat domus canes* (Жоден будинок не виховує собак-близнюків).

Гавкіт собаки в римській лінгвокультурі викликав асоціацію з нерозумінням, неприйняттям чогось нового або обмеженістю окремих людей, оскільки люди, подібно до собак, часто негативно або підозріло ставляться до того, чого не розуміють або з чим не стикалися раніше: *Canes omnibus ignotis allatrant* (Собаки гавкають на всіх, кого не знають). Латинське прислів'я *Canis non curat num sint magna atria* (Собака не дбає про велич палацу) символізує неосвічену людину, яка не здатна оцінити високе та витончене мистецтво.

Образ собаки в паремійній спадщині римського народу став символом нерозумної, впертої, недалекоглядної людини, яка не вміє або не має бажання вчитися. У римській лінгвокультурі спробу навчити людину, яка не здатна зрозуміти елементарних речей, порівнюють з псом, якого навчають куховарити: *Canem coquere doces* (Навчаєш собаку куховарити), а нерозумних людей, які не вчать на власних помилках, а повторюють їх знову, – з собакою, який повертається до свого блювотиння: *Canis reversus ad vomitum suum* (Собака повертається до свого блювотиння).

Латинські паремії репрезентують кореляцію образу собаки з концептами прихованої загрози, агресії і небезпеки. Проявляючи агресію, собака може напасти, вкусити або загризти жертву, що слугує основою для характеристики людської жорстокості, підступності та агресивності. Уявлення

про собаку як про злу, жорстоку і підлеглу істоту сприяли формування в римській лінгвокультурі уявлення про злостивість, лють, підлість і зрадництво людини: *Canis rabiosa* (Скажена собака); *Cave canem* (Остерігайся собаки); *Cave tibi a canemuto et aqua silente* (Бережись тихого пса і спокійної води); *Prospectandum vetulo cane latrante* (Стережись, коли старий пес гавкає); *Canem sopitum ne excita* (Не будить сплячу собаку).

Образ собаки в мовній свідомості римського народу актуалізує негативні конотації, пов'язані з нещирістю та ненадійністю. Так, наприклад, в латинських пареміях зоонім уособлює облесливу і нещирю людину, вчинки і слова якої не відповідають справжнім намірам і почуттям: *Canis lingit manus, dum mordet cor* (Собака лиже руку, але кусає серце); *Canis blandus mordet* (Улесливий собака кусає). Крім того, поведінка собаки, яка підлецується та демонструє удавану покірність, часто ставала основою для метафоричного переосмислення та асоціювалася у свідомості римлян з людиною, що зовні виглядає покірною і слухняною, але в душі приховує злобу та зраду: *Canis vestigia lingit, dum venena gerit in pectore* (Собака облизує сліди, але носить отруту в серці).

У лінгвокультурі римлян старий пес був символом консерватизму і ригідності, тобто нездатності людини змінити свої переконання, звички, погляди, спосіб життя, навіть якщо цього вимагали обставини: *Canis antiquus cateni assues fieri non potest* (Старий пес не може звикнути до ошейника), *Canis vetulus non assuescit loro* (Старий пес не звикає до повідка).

Аналізований зоонім в латинській паремійній спадщині є уособленням боягузтва. У народній свідомості людину, яка боїться і намагається приховати страх за гучними словами, порівнювали з собакою, яка голосно і багато гавкає: *Canis timidus vehementius latrat, quam mordet* (Полохливий пес гавкає сильніше, ніж кусає).

В образі собаки втілено уявлення римлян про людей, які впевнено та агресивно поведуться лише в знайомому оточенні або середовищі, а поза ним є слабаками і боягузами: *Canis in casa sua latrat fortius* (Собака в своїй хаті голосніше гавкає), *Omnis canis in porta sua magnus est latrator* (Кожний пес біля своїх воріт – великий крикун), *In foribus propriis canis est audacior omnis* (Біля власних дверей собака сміливіша за інших), *Canis domi ferocissimus* (Найлютіша собака вдома).

У багатьох латинських прислів'ях собака має негативну конотацію та асоціюється з підступністю, що пов'язано з генетичними інстинктами тварини, успадкованими від предків-вовків.

У латинській мові семантику підступної людини вербалізують паремії: *Canibus agnos obicere* (Запропонуй ягнят собакам), *Canis canistri malus est custos* (Пес – поганий охоронець кошика). Окрім того, собака символізував ситуацію, коли прихований противник становить більшу загрозу, ніж той, хто відкрито заявляє про свої наміри: лат: *Canis, dum latrat, non mordet* (Собака, коли гавкає, не кусається).

У мовній свідомості римлян собака часто викликав асоціацію з жадібною, захланною і ненаситною людиною: *Canis a corio nunquam absterrebitur uncto* (Собаку ніколи не відгониш від жирної скоринки); *Canes socium in culina nulum amant* (Собаки не люблять компаньйонів на кухні); *Canis in praesepe* (Собака в яслах).

У лінгвокультурі римлян собака символізував невибагливість, здатність виживати навіть у несприятливих умовах. Так, наприклад, латинські паремії *Aqua et panis est vita canis* (Хліб і вода – собаче життя), *Canis esuriens libenter panis somniat* (Голодний пес радо мріє про хліб), *Canis esuriens etiam stercus deglutit* (Голодна собака навіть гній ковтає) підкреслюють не лише невибагливість тварини, але й смиренне життя окремих людей, які можуть задовольнитися мінімальними благами. Прислів'я *Canis famelicus etiam dura mandit* (Голодний собака їсть навіть жорстке) репрезентує здатність людей пристосовуватися до скромних умов життя, а афоризм *Canis non curat num sint magna atria* (Собака не дбає про велич палацу) підкреслює байдужість людини до розкоші. У наведених прикладах у результаті метафоричного переосмислення незадовільні умови життя тварини ототожнюють з жалюгідним існуванням людей, їх соціальною або матеріальною невлаштованістю або незахищеністю.

Лексема *canis* в аналізованих прислів'ях корелює з концептами *невдячність* та *егоїзм* і слугує для характеристик людей, які не цінують добро, не виправдовують затрачених на них зусиль, відповідають злом на хороше ставлення. Наприклад, у прислів'ях *Canis saginatus et latrat et mordet* (Відгодований собака і гавкає, і кусається), *Canis quem nutris, te mordet* (Собака, якого ти годуєш, може тебе вкусити), *Canis saginatus et latrat et mordet* (Відгодований собака і гавкає, і кусає) поведінка тварини стала основою для метафоричного переосмислення і слугувала прототипом невдячної людини, яка відповідає злом на добро, не вміє цінувати добрі вчинки, сприймає їх як належне.

У латинських пареміях собака може символізувати людей, які не переймаються чужими

проблемами, залишаються байдужими до подій навколо. У паремії *Canis mortuus non mordet* (Мертвий собака не кусає) пес слугує символом байдужості, втрати інтересу до цілеспрямованої діяльності, а в прислів'ї *Canis famelicus non curat amicos* (Голодний собака не думає про друзів) в образі собаки втілено уявлення про егоїзм і байдужість людей, які в складних ситуаціях відстоюють лише особисті інтереси.

Собака в концептосфері римського народу вважався символом людської ліні, бездіяльності та небажання працювати. Давні римляни порівнювали ледачу людину зі сплячим собакою: *Canis qui dormit non capit leporem* (Собака, що спить, не спіймає зайця), а старого пса, який спить цілий день, – з людьми, які нічого не роблять і постійно лінуються: *Canis vetulus dormit totum diem* (Старий собака спить цілий день). У паремії *Cave ne cadas in somnum canis* (Остерігайся, щоб не впасти в собачий сон) знаходимо заклик не бути ледачим і ніколи не втрачати пильності.

Образ собаки викликав в мовній свідомості римлян уявлення про хитру, кмітливую та обережну людину, яка вміє ухилятися від небезпеки, діє обманними шляхами для досягнення мети. У латинській мові метафору 'собака – хитра людина' репрезентують паремії: *Canina impudentia cum vulpina astutia coniuncta* (Сміливість собаки поєднана з хитрістю лисиці), *Canis fidelis in die, callidus in nocte* (Собака вірний удень, а хитрий у ночі).

У результаті зіставлення 'людина – тварина' зоонім асоціювався у римлян з уявленням про неохайну особу, яка нехтує своїм зовнішнім виглядом, не дбає про стан житла: *Canis in stercore suo dormit* (Собака спить у власному гної). У паремії *Canis sordidus non timet lutum* (Брудний пес не боїться багна) собака слугує прототипом людини, яка стала байдужою до чистоти й охайності.

Образ собаки в римській лінгвокультурі символізував нахабність, зухвалість і безсоромність: *Canis sine osse latrare non desinit* (Собака без кістки не перестане гавкати), *Canis satiates famescit adhuc* (Ситий собака все одно голодний).

Аналізований зоонім метафорично вербалізував в латинських пареміях концепт *бідність*, демонструючи соціальний статус людини в суспільстві. У прислів'ї *Mendicus et canis de eadem scutella edunt* (Жебрак і собака їдять з однієї миски) образ і спосіб життя собаки став основою для порівняння зі злиденим становищем людини. Окрім того, в результаті метафоричного перенесення фауноназва в уявленні римського народу слугувала не лише для вираження зли-

денного становища людини, а й оцінки поганого впливу оточення на неї, підкреслювала важливість вибору друзів і середовища: *Qui cum canibus concumbunt, cum pulicibus surgent* (Хто з собаками лежить, з блохами встане).

Собака в мовній свідомості римлян асоціювався з непотрібністю, зайвістю або відсутністю цінності: *Canis inutilis abicitur* (Непотрібного собаку викидають), *Canis sine dentibus nullius est usus* (Беззубий собака ні для чого не придатний), *Canem vetulum novi catulli depellunt* (Молоді цуценята виганяють старого собаку). Таким чином, в образі собаки відображено не лише ідею марності матеріальних благ, а й жорстоке ставлення суспільства до людей, які втратили свою корисність.

У мовній традиції давнього народу паремії з аналізованим зоонімом на основі порівняння з прив'язаним псом відображали ідею неволі, обмеження, залежності: *Canis in vinculis latrat frustra* (Собака на ланцюгу марно гавкає).

Хоча собака був domestikований ще в давнину і відігравав важливу роль у житті людини як охоронець від хижаків, пастух або мисливець, у паремійному корпусі латинської мови виявлено значно менше паремій із компонентом *canis* з позитивною конотацією. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що уявлення про собаку як про злу і жорстоку істоту ґрунтується на розумінні собаки як сторожа, для якого ці риси є корисними. У зв'язку з цим конотативні значення «вірність», «відданість» трапляються значно рідше. Розглянемо позитивні конотації зооніма в паремійній спадщині давніх римлян. В образі собаки втілено насамперед уявлення про вірність, доброту, покірність і безкорисливу любов. Він завжди поруч, коли потрібна підтримка, радіє поверненню господаря додому, щодня дарує людям безмежну любов і радість. У римській лінгвокультурі доброта і щирість собаки вважалися символом вірності: *Canes amici fidelissimi sunt* (Собаки – найвірніші друзі), *Fidelis canis nunquam nocet* (Вірний собака ніколи не зашкодить). В окремих пареміях простежуємо асоціацію 'собака – друг', яка репрезентує дружельюбність собаки, що проєктуються на людські якості: *Canis – amicus hominis* (Собака – друг людини).

Серед позитивних конотацій зооніма в паремійній спадщині давніх римлян виділяємо не лише вірність і доброту, а й мудрість і досвідченість, що ґрунтуються на таких рисах собаки як спостережливість, пильність і обережність. Яскравим прикладом використання зооніма *собака* на позначення досвідченої та обізнаної

людини слугує прислів'я: *Canis sapiens non latrat in vanum* (Мудрий собака не гавкає даремно). Окрім того, важливою складовою мудрості та досвіду, на думку римлян, є вік як тварини, так і людини. У латинських прислів'ях *Canis vetus negligit furem* (Старий собака не боїться злодія) і *Canis vetus os sapiat* (Старий собака знає, яка кістка добра) в образі старого пса втілено уявлення про досвідчену людину, адже з плином часу приходять мудрість і розуміння, які дозволяють *homo sapiens* уникати помилок.

В окремих пареміях мовна одиниця вживалася в переносному значенні для вербалізації солідарності, взаємної підтримки або непритаманності зради в колі однодумців: *Canis caninam non est mordere pellem* (Собака не їсть собачу шкіру), *Latrante uno latrat statim et alter canis* (Коли загавкає один, починає гавкати й інший собака).

Собака, як тварина, що ретельно обирає господаря, їжу або місце для відпочинку, став у римській лінгвокультурі символом вибагливості, що може відображати як позитивні (мудрий вибір), так і негативні (надмірна вибагливість, перебірливість) риси людини: *Canis satur ingrata esca est* (Ситому собаці їжа немила).

Висновки. Латинські паремії з компонентом-зоонімом *canis* є відображенням багатовікових спостережень римлян за поведінкою, зовнішністю та роллю цієї тварини в повсякденному житті. Вивчення паремій з компонентом *собака* на матеріалі латинської мови дозволило виявити як універсальні риси образу собаки, так і національно специфічні конотації, зумовлені культурно-історичним контекстом і ментальністю носіїв мови. Образний компонент зооніма *собака* в лінгвокультурі римського народу досліджено через аналіз низки когнітивних метафор. Народна мудрість крізь призму образу тварини змальовує поведінку, риси характеру, емоції, вчинки, спосіб життя людини. Встановлено, що зоонім *собака* в лінгвокультурі давніх римлян має антропоцентричну амбівалентну конотацію, тобто, може вживатися як в негативному, так і позитивному значенні та позначати протилежні риси характеру людини. Собака в мовній свідомості римлян має здебільшого пейоративну конотацію і виступає символом агресивності, злості, ворожості, егоїзму, жадібності, хитрості, нещирості, облесливості, марнослів'я, боягузтва, байдужості, невдячності тощо. Негативне ставлення до образу собаки в народній уяві зумовлено, на нашу думку, подвійною природою собаки: з одного боку – це приручена тварина,

а з іншого – потенційно небезпечна, хижа й агресивна істота, в якій можуть прокинутися дикі інстинкти. Серед позитивних конотацій образу собаки в латинській мові виділяємо наполегливість, вірність, мудрість, досвідченість.

Перспективою нашого дослідження є вивчення етнокультурної специфіки зооніма *canis* в порівняльному аспекті на матеріалі класичних і сучасних мов, що дозволить виявити його універсальні стереотипи та етнокультурну специфіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голоднова Є. Ю. Десемантизація елемента 'собака'/'Hund' як компонента сталих народних порівнянь і фразеологізмів української та німецької мов. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр., 2011. Вип. 22. С. 263–267.
2. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин». *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 61–68.
3. Добролюба Г. М. Образна парадигма фразеологізмів з компонентом "собака". *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. 14. С. 223–227.
4. Кирилук М., Ставчук Н. Структурно-семантичні та когнітивні особливості фразеологізмів з номенами на позначення домашніх птахів у німецькій, англійській та українській мовах. *Філологічний часопис*. 2018. 1(11), С. 55–64.
5. Корж Н.Г. Із скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.
6. Лазер-Паньків О. В. Етнокультурна специфіка семантики давньогрецьких фразеологізмів із компонентом собака. *Семантика мови і тексту* : Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.). – Ів.-Фр. : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 307–309.
7. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини. *Мовні і концептуальні картини світу*. К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 391–398.
8. Мизин, Т.О. Твариннякоб'єктлінгвокультури. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25(1). С. 140–145.
9. Осипов П. Латинська фразеологія : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.
10. Петришин М. Й. Зооморфна метафора в латинських прислів'ях і приказках. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 51. С. 285–287.
11. Салата І. А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах. *Філологічні студії*. 2010. Вип. 5. С. 57–64.
12. Сердюк О.В. Національно-культурна специфіка англійських концептів кішка та собака. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2019. № 14. С. 49–55.
13. Суїма І., Шевчук К., Новікова О. Метафорична об'єктивація англійського концепту Dog. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52. С. 183–186.
14. Ужченко Д.В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2000. 179 с.
15. Цимбалюк Ю., Краковецька Г. Крилаті латинські вислови. Київ : Вища школа, 1976. 192 с.
16. Błajet Z., Błajet P. Metafora z motywem psa, czyli o bliskości odległych kultur. *Edukacja międzykulturowa*. 2017. 1 (6), P. 163–181.
17. Dictionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 25.04.2025)
18. Kochman-Haładaj B. A cognitive contrast of Polish and English proverbs with dog components. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2024. IX (1), p. 35–66.
19. Waśniewska M. A Dog or a Wolf – The Role of Connotations in Animalistic Metaphors and the Process of Dehumanisation. *New Horizons in English Studies*. 2018 3(3). P. 3–17.